

О. І. НЕЧИТАЙЛО ЩЕ ПРО СИНОНІМІКУ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Важливим чинником, що зумовлює своєрідність стилю письменника, є синоніміка. Добір і осмислення синонімів сприяє збагаченню художнього тексту, удосконаленню його стилістики. Мовотворчість Т. Г. Шевченка відзначається багатством і різноманітністю синонімічних засобів, які Кобзар постійно черпав з народних пісень і дум.

У поетичних творах Т. Г. Шевченка (як і взагалі в мові) найповніше представлена дієслівна синоніміка, яка в своїй основі є загальнонародною. Синонімічні ряди характеризуються і кількісним багатством, і семантичною повнотою. Широко вживані у творчості Шевченка синонімічні гнізда на позначення процесу ходіння, які об'єднуються навколо дієслів *ити* — *ходити*, на позначення акту мовлення з центром *говорити* — *казати*, на означення вияву діяльності — *робити* (*зробити*) та інші, що охоплюють по 20-25 дієслів з різними семантичними і стилістичними відтінками. Яскравим є синонімічний ряд на позначення процесів зростання (фізичного й духовного) людини, що групується навколо дієслів *рости* — *виростати*.

Найбільш вживані домінуючі дієслова цього ряду *рости*, *виростати*, які найповніше передають значення «ставати більшим на зріст, довшим, вищим, збільшуватися в результаті життєвого процесу (про людину, тварину, рослину і т. ін.)» і відтінки цього значення: «Ставати старшим, дорослішим, розвиватися (про дитя); *II* яким. Стаючи старшим, набувати певних рис характеру, поведінки і т. ін. // Жити певним чином у дитячі та юнацькі роки». Як бачимо, основне значення дієслова *рости* має складну семантичну будову, включає в себе кілька відтінків, що передають різні особливості не тільки самого процесу фізичного росту, а й умов розвитку і виховання людини у певному середовищі. Т. Г. Шевченко вживає слова *рости* і *виростати* як нейтральні, без будь-яких додаткових емоційно-оцінних відтінків, у найрізноманітніших за змістом контекстах: «Мов тополя, *виростає* Світові на диво» (II, 13)¹; «*Росли* сини і веселили Старії скорбнії літа...» (II, 33); «У наймах *виріс* сирота» (II, 250). Ці дієслова вживаються у синонімічних повторах народнопоетичного характеру: «Діти гралась, *Росли* собі та *виростали*...» (II, 370); «Отак то я в Суботіві *Росла*, *виростала!* Як квіточка» (I, 294); «Не зна Марко, *росте* собі, *Росте*, *виростає*» (I, 316); «*Росла* в наймах, *виростала*, 3 сиротою покохалась» (II, 42). З метою створення відповідної емоційної тональності, яскравих образів поет використовує контекст та різноманітні художні засоби — порівняння, метафори чи просто уточнює місце та умови дії: «У золоті, в оксамиті, Мов та квіточка укрита, *Росла* я, *росла*» (II, 119); «У тім селі на безталання Та на погибель *виріс* я» (II, 63).

Подібну стилістичну роль виконують у поезіях Шевченка і дієслова *зростати* і *підростати*, які мають майже тотожну семантичну структуру з названими вище синонімами. Щоправда, зустрічаються ці слова дещо рідше і переважно у доконаному виді (на позначення закінченої дії — часто у зіставленні з синонімічними дієсловами у формі недоконаного виду): «В раю веселому *зросла*, Рожевим цвітом процвіла» (II, 368); «Ані братика я, Ні сестрички не знала, Меж чужими *зросла*, І *зросла* — не кохалась!» (I, 380); «Дитяточко собі *росло*, 3 Івасем удовенком гралось. Уже чимале *підросло*» (II, 318); «А у сусіда *виростала* У наймах дівчина... Отож вона мені на лихо Та на погибель *підросла*» (II, 64).

У такому ж значенні — «виростати, ставати вищим, дорослішим (про дитину)» — вживає Т. Г. Шевченко багатозначне дієслово *підніматися* (також переважно у формі доконаного виду): «І дочечка у їх *росла*, Уже чимала *піднялась*» (II, 220); «Кляте плем'я Давидове у нас зійшло! Зотни, поки не *піднялось!*» (II, 301).

Одним із своїх значень («досягати фізичної зрілості») до синонімічного ряду входить дієслово *розвиватися*. Найчастіше воно поєднується з основними дієсловами ряду, збагачуючи й урізноманітнюючи поезію: «*Рости*, *рости*, моя пташко, Мій маковий цвіте, *Розвивайся*, поки твоє Серце не розбите» (I, 348).

¹ Цит. за виданням: Шевченко Т. Г. Повне збір. творів: У 10-ти т. Друге, доповн. і виправл. вид. — К.: Вид-во АН УРСР, 1951-1963.

Для створення виразних художніх образів різного, часом різко протилежного емоційно-оцінного забарвлення Т. Г. Шевченко широко використовує багату фразеологію. Так, у значенні «виростати, ставати дорослим» поет вживає фразеологізм *вбиватися (вбитися) в колодочки* як у інтимно-ліричному («З тобою Єдине добро було — Твоє дитя, поки росло, В колодочки поки *вбивалось*» (II, 236)), так і у гнівно-сатиричному («А дзус, недоріки! В колодочки *ще не вбились*, Безпері каліки!» (I, 300)) контекстах.

До цього синонімічного ряду входять також слова, що містять у своїй семантичній структурі емоційно-оцінні елементи. Зокрема, дієслова *кохатися, викохатися, цвісти, розцвісти* (у своїх переносних значеннях) можуть позначати ріст і розвиток людини, але тільки з елементом позитивної оцінки умов життя і виховання: «В садах *кохалися, цвіли*, Неначе лілії, дівчата» (II, 33); «Мов яблучко у садочку, *Кохалась* дитина» (II, 12). Ці дієслова також виступають у складі синонімічних повторів, де першим іде слово нейтральне, що висловлює загальну думку, а потім вводиться емоційно забарвлене чи вужче за значенням, яке вносить відповідні відтінки в зміст попереднього: «Я *виросла, викохалась* У білих палатах» (I, 356).

Одним з улюблених художніх прийомів Т. Г. Шевченка є образне й переносне вживання слів. Дієслово *спіти*, наприклад, уживається у значенні «досягати повної фізичної та духовної зрілості» і, таким чином, входить до аналізованого синонімічного ряду. У цьому ж значенні вживається і фразеологізм *бути (стати) на порі*: «Ось бачиш що? ти *на порі*, І Ярина *спіє...*» (I, 276). Введені до складу однієї фрази, ці синоніми допомагають уникнути повторень, служать увиразненню й збагаченню художнього образу.

Як бачимо, поет знаходить і щедро використовує різноманітні синоніми, що дозволяють якнайточніше передати певне поняття, виділити ті чи інші його особливості. Є у Т. Шевченка й такі контексти, в яких він зосереджує кілька синонімів і робить їх художньою опорою всього образу. Такі ампліфіковані синонімічні ряди вражають своєю виразністю, яскравістю змальовуваних образів: «Марія в наймичках *росла*. Рідня була. Отож небога Уже чимала *піднялась*, *Росла* собі та *виросла* І на порі Марія стала... Рожевим квітом *розцвіла*» (II, 306). У цьому короткому уривку з поеми «Марія» поет за допомогою одного синонімічного ряду розгортає перед нами історію дитинства та юності героїні. Кожний синонім ужитий тут точно, на своєму місці. Все просто й природно, але за цією простотою стоїть вдумлива й копітка праця Кобзаря над словом.